

הרב דניאל קירש

עיונים בתשובות בע"פ ובכתב ממו"ר הרב מרדכי אליהו זצ"ל

שאלות ששאלתי את מרן הרב מרדכי אליהו זצ"ל

דחיית גיל הנישואין משום תלמוד תורה

שאלה: עד מתי מותר או ראוי לבן ישיבה לאחר את הנישואין שלא להיבטל מהתורה?

תשובה: אם אין לו שום הרהור עד גיל 24. אם יש, ימהר כמה שאפשר.¹

¹ **כתב הרמב"ם** (הלכות אישות פרק טו הלכה ב): "האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה. ומאימתי האיש נתחייב במצוה זו? מבן שבע עשרה. וכיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה - הרי זה עובר ומבטל מצות עשה. ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה, והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה - הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכל שכן בתלמוד תורה".

וכן פסק השולחן ערוך (אבן העזר, הלכות פריה ורביה א, א): "...ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכל שכן בתלמוד תורה".

מקור הדברים הוא הגמרא בקידושין (כט, ב), ע"ש. **וברא"ש** פרק א, סימן מב שאל על משמעות הגמרא שם שאם יקשה עליו ללמוד עדיף שילמד ולא ישא אשה. וז"ל הרא"ש: "יִקְצַבֵּה לְאוֹתוֹ לִיְמוּד - לא ידענא, שלא יתכן שיתבטל מפריה ורביה כל ימיו, שלא מציינו זה אלא בבן עזאי שחשקה נפשו בתורה (יבמות סג, ב)".

ובבית שמואל בפירושו לשולחן ערוך (ס"ק ה) כתב: "והרמב"ם משמע דס"ל באמת אין קצבה לדבר, אלא בן עזאי שחשקה נפשו בתורה היה לו היתר לבטל פריה ורביה אף על גב דהיה לו אפשר לישא אשה ולא יהיה לו טרחא משום מזונות. והיינו מ"ש המחבר בסעיף אח"ז. אבל אדם אחר, צריך לישא אשה כשלא יהיה טרחא בשביל מזונות. אבל אם יהיה טרח' בשביל מזונות, ויצרו אינו מתגבר עליו - מותר להתאחר כל זמן שאין יצרו מתגבר עליו, ואין קצבה לדבר".

ובלבוש (א, ד) כתב וז"ל: "מיהו מי שידוע בעצמו שאם ישא אשה לא יהא לו אפשרות ללמוד תורה, שיצטרך לטרוח במזונות אשתו ובניו, והוא בן עשרים שנה, אף על פי כן אינו חייב לישא אשה אם אין יצרו מתגבר עליו, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, עד זמן אשר ישער בנפשו שמלא כריסו בתורה, **ובלבד שלא יתבטל מפריה ורביה מכל וכל**. אבל אם חשקה נפשו בתורה וידבק בה מאוד ויצרו אינו מתגבר עליו כלל, אז הוא פטור ממצוה זו, שהעוסק במצוה פטור ממצוה אחרת כל שכן תלמוד תורה".

אולם **ביום של שלמה** מסכת קידושין פרק א, נוז) כתב על דברי הרא"ש וז"ל: "ואני אומר שיש שיעור לדבר, דיותר מכ"ד שנים לא ישחה כלל. כדמסקינן בסוגיא: 'אמר רב הונא בן כ' שנים ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה, בעבירה ס"ד, אלא בהרהור עבירה, א"ר אבא, וכן תנא דבי ר' ישמעאל, עד עשרים שנה יושב הקדוש ברוך הוא ומצפה אימתי ישא אשה, כיון שהגיע עשרים שנה ולא נשא אשה, אמר תיפח עצמותיו, א"ל רב לרב נחמן אדידך על צווארי דבריך, פי' בעוד ידיך תקיפה על בנך, וישמע לקולך, השיאו אשה אז, מן שיתסר עד עשרים ותרת, ואמרי לה מתמניסר ועד כ"ד, דכתיב (משלי כ"ב, ו') חנוך לנער על פי דרכו'. ואם כן, שיעור האחרון לכל המיקל שלא ישא, [לא] יותר מכ"ד שנים". עכ"ד.

פתיל תכלת

שאלה: האם ראוי לשים ציצית תכלת היום?

תשובה: לא.²

הצורך בשמש במקום שיש אור חשמל

שאלה: האם בזמנינו כשיש חשמל בבתיים עדיין צריך להדליק בחנוכה שמש ליד נרות חנוכה?

דברי ה"ים של שלמה' מתאימים לפירוש הראשון של רש"י שפירש את הגמרא שם לענין להשיא את הבן אשה, אולם לפי הפירוש השני אין לזה מקור, ע"ש ברש"י. ונראה שאף לפירוש הראשון של רש"י לא מוכרח שזה הגיל המקסימלי שניתן להתעכב לשאת אשה, אלא אפשר שרב עצה טובה אמר לרב נחמן ששיא אותו לפני כן.

ובשו"ת רב פעלים (חלק ב - יורה דעה סימן ל) הביא בשם הברכי יוסף (אה"ע סי' א' סק"ט) שכתב: "מ"מ יראה דאין להתאחר מפני סיבה שחוץ מגופו אלא עד עשרים וארבע ע"ש". ידוע שרבנו פסק לפי הבן איש חי בעל הרב פעלים, ומובן שפסק כשיטתו על פי המהרש"ל שניתן להתעכב עד גיל עשרים וארבע.

היוצא מכל הנ"ל שרבנו פסק כשיטת ה"ים של שלמה'.

עוד יש לדקדק בלשון רבנו שכתב "אם אין שום הרהור". ויש לעיין, הרי אין אדם ניצול מהרהורי עבירה בכל יום כמבואר בבבא בתרא (קסד, ב).

יש לציין שמצאנו לשון זה "שום הרהור" בריטב"א (יבמות סג:): וז"ל: "ופסק הרמב"ם ז"ל דה"ה דפסור מפריה ורביה כל שחשקה נפשו בתורה כבן עזאי ושאין עליו שום הרהור. אבל בתוס' כתבו שאין בדורות הללו מי שיכול להיות כבן עזאי אפילו לענין זה". ובאמת צ"ע על לשון זה שכתב הריטב"א, שלכאורה נראה מהרמב"ם שהעיקר שלא יהא יצרו **מתגבר עליו**, ולא כתב שלא יהיה לו הרהור כלשהו. מכל מקום, אף אם אכן כוונת הרמב"ם שלא יהיה לו שום הרהור, לא מצאנו חומרא זאת אלא לפסור גמור מפריה ורביה כבן עזאי, ולא על עיכוב זמני של המצווה.

ואולי סבור רבנו שאין הכי נמי שמי שרוצה להתעכב עד גיל 24 צריך להיות מהיחידים שאין להם שום הרהור (לשון המאירי בבבא בתרא שם: "וצריך להיזהר בעניינים אלו הרבה מפני שהם דברים המצויים להיכשל בהם עד **כמעט** שאין אדם נמלט מהם"). ועוד אפשר שמה שכתב רבנו שלא יהיה שום הרהור כתב בגוזמא (ראה תמיד כט, שדיברו חכמים בלשון גוזמא, וברש"י שם הסביר שזה לחזק את הדברים).

² ראה בשו"ת הרב הראשי תשמ"ח-תשמ"ט, רבנו נשאל על התכלת והשיב וז"ל:

שאלה זו עלתה על שלחן הרבנים **וטרם הוכרעה**.

להלכה - כיון שבעינן שהחוטאים יהיו לכתחילה בצבע הטלית (שו"ע אורח חיים, ט, ה) וכפ החיים שם ס"ק טו), לכן אין טעם להוסיף חוט בצבע אחר, אלא אם כן אותו אדם חושב שזכה למצוא את התכלת האמיתית הכתובה בתורה. ובזוהר כתוב, שהתכלת תתגלה רק כאשר המשיח יבוא. וראה בדבריו בספר 'דברי מרדכי' פרשת שלח עמוד קז, שכתב שאין לנו את הדרך לברר מה בדיוק צבע התכלת, והביא מהאר"י שהתכלת תתגלה רק כשהמשיח יבוא.

ולאחר מכן מובאת הערת המערכת, שפעם אחת שאלו את רבנו מדוע הרב אינו מטיל פתילי תכלת כשהתכלת הוא הצבע שנמצא היום לאחר מחקרים רבים, וכי מה יש להפסיד? **והשיב רבנו: 'אני נמצא באותה בעיה שהיה רבה בר בר חנה כשהלך למדבר, שלא היה לו פנאי והזדמנות לבדוק את אופן הכנת התכלת מהחל ועד כלה**. מלבד זאת לכל צבע וצבע יש גוונים רבים, וכך גם לתכלת יש גוונים רבים, ועד שיבא בן ישי אין לנו את היכולת לדעת מהו בדיוק הגוון האמיתי'. והוסיף את דברי האר"י הנ"ל, ושכעין זה נמצא בזוהר.

היוצא, שרבנו לא סבר שיש להטיל את התכלת שנמצאה בימינו, אבל נראה שלא קבע בדבר מסמרות.

תשובה: כן. שמא תהיה הפסקת חשמל.³

מעשים

איסור לשון הרע על אנשי ציבור

מעשה: פעם כתבתי שאלה על דף לאחר התפילה בערך כך: האם מותר לדבר לשון הרע על פוליטיקאי, כגון לומר עליו שהוא 'רמאי'? (אולי כתבתי שאני שואל כאשר הוא חילוני)...

הרב בדרך כלל היה עונה בכתב. כאשר הרב ראה את השאלה הוא שאל את כולם: "מי כתב את השאלה בעניין לשון הרע על פוליטיקאים רמאים?" השבתי שאני. הרב קרא לי אליו (כמובן שכולם הצטופפו לשמוע מה הרב אומר לי).

הרב השיב בערך כך: "אני תמיד אומר שיש לכאורה כפילות: 'נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה'. לאחר שכתוב 'נצור לשונך מרע', בשביל מה צריך לומר 'ושפתך מדבר מרמה'? התשובה היא: לומר שגם על אנשי מרמה לא לדבר לשון הרע."⁴

הערת הרב שמואל אליהו שליט"א לסיפור: "כשקוראים את סיפורך ועוד רבות מעין אלו, מבינים שכוח הברכה מגיע משמירה גדולה על מוצא הפה".

תפילין - סגולה לזכירת התורה

מעשה: זכורני שהרב הגיע לקידוש של בר מצוה בישיבת מרכז הרב ואמר: הרבה מחפשים סגולות לדעת את התורה. זה בכה וזה בכה. לאמיתו של דבר מה יש לנו יותר מסגולה מפורשת בתורה - "למען תהיה תורת ה' בפיך". כלומר, שהנחת תפילין היא הסגולה הבדוקה ביותר לזכור את התורה.⁵

³ שאלה זאת כתבתי מזכרוני, כי אין הדף הכתוב נמצא אצלי, וכן מצאתי בשם הרב בספר 'מקראי קודש' לרב הררי שליט"א (פרק ו, הערה יג), וז"ל: "שאף שבדורנו ממילא יש בחדר אור חשמל, מכל מקום צריך להניח גם את השמש, מחשש שמא תהיה הפסקת חשמל ויבוא להנות מהנרות". ובספר מאמר מרדכי הלכות חנוכה (הלכה פב) כתב רבנו "מעיקר הדין אם יש אור חשמל אין צריך להדליק 'שמש' ליד הנרות כיוון שאם ישתמשו באור, יהיה זה גם אור החשמל. אף על פי כן נהגו להדליק 'שמש' בכל מקום". עכ"ל. היוצא מכל זה שדעת רבנו הוא שמעיקר הדין לא צריך להדליק שמש בזמנינו כשיש חשמל, אלא שנהגו להדליק בכל זאת שמא יהיה הפסקת חשמל (ואולי מטעמים נוספים). וכן כתב בהליכות שלמה הלכות חנוכה עמוד ש"ט - וז"ל: "כשמאור החשמל דולק במקום שדולקים נרות חנוכה, אין צריך מן הדין להדליק נר 'שמש'. ובהערה 59 שם כתב "אך הוסיף רבנו שמכל מקום כיון שמצוי לפעמים שנכבה החשמל, טוב לחוש ולהדליק שמש בכל ענין".

⁴ בעניין לשון הרע על יהודים שאינם שומרים תורה ומצוות, ועל אפיקורסים, ותינוקות שנשבו ראה חפץ חיים כלל ח, הלכה ה, ובמהדורת 'דרשו' בהערות בשם הפוסקים. וראה שם הערה 10 בשם ספר חוט השני להגר"נ קרליץ לגבי שיחה בענייני פוליטיקה שצריכים להיות באופן שמדברים בהם רק לתועלת, ולכון לשם שמים. ובאתר 'ישיבה' מובאת תשובתו של הגאון הרב אליעזר מלמד שליט"א (תמוז תשס"ה) שמסביר את ההיתר בכתבות בעיתונים שמוקיעות התנהגות פסולה של אישי ציבור.

⁵ ראה שמירת הלשון (ח"ב פרק ט), על כך שטבע האנשים לחפש סגולות וברכות מאנשים גדולים ולא שמים לב למה שכתוב בתורה בפירושו. ע"ש לגבי לשון הרע.

שאלות ששמעתי מרבנים ואברכי הישיבה

קריאת שם⁶

סיפר רב היישוב, הרב צבי פרבשטיין שליט"א: היה אחד שקרא לבן שלו 'איוב'. לא ידעתי מה לעשות. מצד אחד היו לאיוב המון צרות, ומצד שני אולי היה צדיק, ויש דעה בגמרא שלא היה ולא נברא. הסתבכתי בעניין ושאלתי את הרב אליהו. **תשובת הרב מרדכי אליהו:** להחליף את השם מיד.⁷

ובעניין הקשר בין תפילין לתורה ראה בספר 'בן איש חי' (שנה ראשונה, פרשת בא) וז"ל: "היה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך. נ"ל בסי"ד דידוע שהשי"ת צונו להניח תפילין של יד בשמאל כנגד הלב, ותפילין של ראש כנגד המוח, כדי לשעבד מוחינו ולבינו להשי"ת, דהמוח הוא משכן החכמה והלב משכן הבינה, ואם אלו יתקדשו אז כל האברים נגררים אחריהם, ובפרט הפה ששם הדיבור שהוא נגרר אחר איברים של המחשבה ושל הכונה שהם המוח והלב. ולז"א למען תהיה תורת ה' בפיך, כי השגת התורה ע"י חו"ב שמשכנה באיברים אלו, ואם אלו יהיו פגומים אז יפגם גם אבר הדיבור שהוא הפה וכ"ש שאר איברים..."

⁶ שאלה ששמעתי ממו"ר הגאון הרב צבי פרבשטיין שליט"א, רב היישוב קדומים.
⁷ ובספר 'ויקרא שמו בישראל' כתב וז"ל: ומו"ר הגר"ח קנייבסקי שליט"א אמר לי שאין שום קפידא מלקרוא שם זה, אבל לא נהגו לקרוא שם זה, ורק שמע שיש ספרדים שקוראים בשם זה. עכ"ד.

בשיעור הנמצא באתר של ישיבת כסא רחמים סיפר הרב מאיר מאזוז שליט"א: היה אחד שקרא לבן שלו איוב. עד גיל שבע הכל היה בסדר. בגיל שבע חלה ונפטר. בהמשך השיעור הוא מאריך בזהירות מכמה שמות חדשים שהרבה מהם מביאים בעיות. עכ"ד.
בשורה הדברים, נראה שיש שלוש שאלות לגבי השם איוב. הראשונה, שאיוב לרוב השיטות לא היה בישראל. ראה בגמרא בבא בתרא (טו.) כמה שיטות באיזה תקופה היה חי איוב, ואם היה יהודי. יש דיון גדול בפוסקים אם מותר לקרוא בשמות לועזיים, וכפי שמצינו שנגאלו ישראל משום שלא שינו את לשונם. ראה 'מנחת אשר' פרשת שמות, ובספר 'יקראי שמו' עמ' 173.
בעיה שנייה בשם איוב, שאין לתת שם על שם רשע (ראה יומא לח.). לא מוסכם בין חז"ל אם איוב היה צדיק. ואמנם מפשטות מובא בפסוקים שהקב"ה אמר עליו "כי אין כמהו בכל הארץ איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע" (איוב, א, ח). אולם ראה בבבא בתרא (שם) "א"ר יוחנן: דורו של איוב שטוף בזמה היה", ע"ש.

בעיה שלישית, ונראה שהיא העיקרית, שאיוב סבל הרבה צרות קשות מאד כמו שכתוב באיוב פרק א-ב. נוהגים שלא לקרוא על שם מי שהורע מזלו, ראה ספר חסידים: "השם גורם לטובה או לרעה, יש אדם שכל הנקראים בשמו יצליחו לגדולה וכו' ויש שכל עולה להם להיפך וכו' אחר שם פלוני אפילו אחר צדיק ומתו בלא תולדות וכו' ויש שם פלוני שכל המשפחה שלו אם קראו זרעם בשמו מתו בלא תולדות ולא האריכו ימיהם..." ועוד ראה בספר 'ים של שלמה', גיטין (פרק ד סימן לא), שכתב וז"ל: "אכן העולם אין רגילין לקרות לשום אדם ישעיהו, כי אם ישעיה לחוד, ומצאתי בדברי הימים (א', ג', כ"א) ישעיה. ואינו ישעיהו הנביא, ואמינא מסתמא לא קראו אחריו, כי ריע מזליה, וכן בנו מנשה קטליה במיתה קשה ומשונה (יבמות מ"ט ע"ב), וקראו הבנים אחר ישעיה של דברי הימים. ואולי כווננו גם כן למעלת הנביא, ושינו בו קצת". אמנם סופו של איוב היה טוב כמו שמבואר בספר איוב פרק מב, ואפילו סופו היה פי שניים יותר טוב מאשר בתחילתו. אולם בכל זאת יש לומר שזה לא טוב לקרוא בשם שתחילתו פורענות.
לכן, טעם גדול יש בדברי רבינו הרב אליהו שלא לקרוא בשם איוב, ואפשר שמטעמים נוספים הורה להחליף.

סיפור בשבחים של רשעים⁸

שאלה: מה גדרו וטעמו של האיסור לספר בשבחן של רשעים?⁹
תשובה: שלא ילמדו ממעשיהם.¹⁰

⁸ שאלה של הרב יעקב מתלון.

⁹ בבלי סוטה מב, ב. וז"ל הגמרא שם: "כתיב חץ חניתו, וקרין עץ חניתו - אמר רבי אלעזר: עדיין לא הגיענו לחצי שבחו של אותו רשע, מכאן שאסור לספר בשבחן של רשעים. ולא לפתח ביה כלל! לאודועי שבחיה דדוד".

¹⁰ נראה שכוונת רבנו טעמו של האיסור, ולגבי גדרו צריך לדון כל דבר על פי טעמו. אם זה גורם שילמדו ממעשיהם אסור. וטעם זה כתב הרמב"ם על איסור דומה, האיסור של ילא תחנם. זה לשון הרמב"ם (עבודה זרה י, ד): "וכן אסור לספר בשבחן ואפילו לומר כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו, קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהם שנאמר ולא תחנם לא יהיה להם חן בעיניך, מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים".

אמנם, נראה מהמהר"ל חידושי אגדות (סוטה מב): שישנו איסור עצמי, מפני שזה דבר לא ראוי ולא נכון לשבחם, ולא רק מחשש שילמדו ממעשיהם וז"ל:

"ופירוש 'אסור לספר בשבחן של הרשעים', וזה כי השבח של רשע אינו ראוי לו [והוא יוצא מן סדר המציאות הראוי, וכאשר מספר בשבחו הוא יוצא ממה שראוי להיות, כאשר שבחו של רשע אין ראוי שיהיה בעולם כלל] ואין ראוי שיהיה, ולפיכך אסור לספר בשבחיו".

ויש לעיין למה האיסור לשבח את הרשעים לא מובא בפוסקים. מצינו איסור דומה לו, והוא האיסור לתת חן לעכו"ם, המובאת בעבודה זרה (כ), וברמב"ם עבודה זרה, י, ד, ויורה דעה (קנא, יד). אולם הדין ההוא נאמר רק על עובדי עבודה זרה, כמבואר בציץ אליעזר (טו, מז, ה). ואילו מלשון הגמרא בסוטה (מב): משמע שאסור לדבר על כל רשע, ולא מדובר רק על עכו"ם. **ונראה לכאורה שהרמב"ם וגדולי הפוסקים סברו שזו הנהגה ראויה ולא הלכה פסוקה.** כמו שלא הובא ברמב"ם האיסור להסתכל בפני רשע שמובא במגילה (כח). ולא הובא גם בשולחן ערוך. אולי לכן רבי יהושע בן קרחה השיב לתלמידיו שזכה לאריכות ימים בין השאר משום שלא הסתכל בדמות אדם רשע, ולכאורה זה דין גמור. אלא שזה לא חובה גמורה. אולם ראה שם בטורי אבן, מרומים שדה, ובן יהודע שהסבירו אחרת, ומשמע מדבריהם שזה איסור גמור. וכן מבואר במגן אברהם סוף סימן רכה, ומובא בגיליון רבי עקיבא איגר במגילה (כח). וראה במהר"ל (נתיבות עולם, נתיב הצדק, פרק ג) שהשווה בין האיסור להסתכל בפני רשע לבין האיסור לדבר בשבח רשעים. **ולכן יש לומר שאין איסור גמור לספר בשבחן של רשע, אלא רק איסור 'לא תחנם' על עובד עבודה זרה** (כאמור לעיל, הציץ אליעזר (שם) הוכיח מכמה מקורות, שאיסור 'לא תחנם' שייך רק בעובד עבודה זרה. ובספר תשובות והנהגות (ד, קצז) כתב שלרוב הפוסקים 'לא תחנם' זה על כל הגויים ולא רק עובדי עבודה זרה, והוכיח ממה שאסור למכור קרקע לגויים לדעת רוב הפוסקים. לכאורה, יש לומר שאף שנלמדו שני האיסורים למכור קרקע בארץ ישראל והאיסור לשבח את העכו"ם מאותו פסוק 'לא תחנם', אין הכרח שהאיסורים דומים, ויתכן שחז"ל פירשו שהאיסור למכור להם קרקע הוא לכל הגויים, ואילו האיסור לדבר בשבחם הוא רק על עכו"ם).

ושמחתי לראות שבספר 'תורה תמימה' (בראשית, כז, ב, וכן ויקרא, יט, קכג) האריך **שהרבה פעמים הלשון 'אסור' אין כוונתו לאיסור גמור,** ובין המקומות ציין את האיסור להסתכל בפני רשע, מגילה כח. אמנם הוא לא הזכיר את הגמרא בסוטה (מב): לעניין האיסור לדבר בשבחן של רשע, אבל נראה שדבריו שייכים אף לכאן. (ויש להביא עוד ראיה שלשון 'אסור' הוא לאו דווקא, מהשולחן ערוך חושן משפט (ג, ד): 'אסור לחכם לישב בדיון עד שידע מי יושב עמו'. וכך כתב שם 'ערוך השולחן', שלשון 'אסור' הוא לאו דווקא. מעניין שה'תורה תמימה' בעצמו (שמות כג, יא) כתב מדעתו שהלשון שם 'אסור' הוא לאו דווקא. הפלא שבמקום לכתוב כשיטתו בכמה מקומות, שהלשון 'אסור' הוא לאו דווקא וכדברי אביו בעל 'ערוך השולחן', הוא כתב להגיה בלשון הרמב"ם לשון 'ראוי ולא לשון 'אסור'.

צבא וישיבה¹¹

הייתי בשיעור ב' בישיבה וכבר לא התרכזתי בלימוד. התלבטתי האם להתגייס הסדר או להמשיך עוד כמה שנים בישיבה ולהתגייס "הסדר מרכז". הרב שאל אותי: האם אתה לומד טוב עכשיו? ענית לו שלא כל כך. ואז שאל הרב: האם נראה לך שאחרי הצבא תלמד יותר טוב? אמרתי שנראה לי שכן.

אז בירך הרב: "ברכה והצלחה".

בעקבות הדברים שאלנו את הרב שמואל אליהו על דעת אביו הרב אליהו בעניין ישיבה וצבא. הרב השיב:

"אבי מורי הרב זצוק"ל הדריך שכל עוד הבחור לומד, שישקיע בלימוד, ויבנה עצמו, ואח"כ יתגייס.

וכמובן שכל מקרה לגופו, ואין כמו הדרכה של הר"מ וראש הישיבה שמכירים את התלמיד טוב".

שמן לנרות שבת¹²

שאלה: ידוע שהרב סבור שיש להדר בנרות חנוכה להדליק משמן שראוי לאכילה. האם דעת הרב להחמיר בכך גם בנרות שבת?

תשובת הרב מרדכי אליהו: כן.¹³

בקרו אורה על הגמרא בסוטה (מב): כתב וז"ל: "אמר ר"א כו'. מכאן שאסור לספר כו'. לכאורה מאי קמ"ל הא כתיב (דברים ז', ב) לא תחנם לא תתן להם חן (ע"ז כ' ע"א). וי"ל דקמ"ל אפילו בכה"ג כדי להודיע שבחו של דוד אסור להרבות הרבה בשבח רשע".

הרי שהקרן אורה סבור שזה תוספת של האיסור לתת חן לעכו"ם, ותוספת עליה. אלא שיש לשאול על דבריו למה הלכה זאת לא הובאה בפוסקים, שמותר לשבח קצת ולא הרבה על מנת לשבח את הצדיק. ועוד יש לשאול על דבריו שהאיסור לתת חן לעכו"ם היא רק לגויים ורק לעובדי עבודה זרה לדעת הציץ אליער, ואילו לכאורה האיסור לדבר בשבח של רשעים שייך אף בישראל.

לכן את הנראה לעניות דעתי כתבתי שלדעת גדולי הפוסקים גמרא זאת היא הנהגה נכונה וראויה, שדבר מגונה ולא ראוי לדבר בשבח רשעים אפילו על ישראל מהטעמים שהבאנו למעלה, אבל לא איסור גמור.

¹¹ מפי הרב בנימין שחור.

¹² שאלה מהרב אליהו שרון.

¹³ כן מפורש בספרו 'מאמר מרדכי' הלכות שבת חלק א, (טו, ד). ומוסיף שם שאם השמן נפסל מאכילה עדיף להדליק בנרות שעה או פרפין שלא שייך בהם פסול מאכילה.

ועי' בספר 'בן איש חי' (שנה שניה פרשת נח, יז). וז"ל: "אם נמצא עכבר מת בתוך כד השמן, אף על פי שיש ששים כנגד העכבר, אם אותו השמן מאוס לאכילה, נפסל להדלקת נרות שבת שמברכים עליהם, משום הקרבהו נא לפחתיך, אבל מותר להדליקו בשאר מקומות שצריך לו נר בהם. וכתוב בספר תורה לשמה אם הניח שמן זית או שמן שומשמן שהם ראויים לאכילה תחת המטה, שורה עליהם רוח רעה ונפסלים לאכילה, ולכן נפסלים להדליק נר שבת ונר חנוכה, משום הקרבהו לפחתיך, מאחר דמאיס לאדם באכילה, אבל שמן מר שאינו ראוי לאכילה, אינה שורה עליו רוח רעה, ומותר להדליקו בנר שבת ונר חנוכה".

יוצא מה'בן איש חי' שאסור להדליק בשמן מאוס ושמן שהיה מתחת המיטה, משום 'הקריבהו נא לפחתיך', אבל שמן מר מותר. **רבינו מחדש** שאף שמן מר ראוי לומר עליו את הפסוק 'הקריבהו נא לפחתיך', וגם הוא מאוס. לא מצאתי חבר לרבינו בחידוש זה.

דיון בתשובה משו"ת הרב הראשי

השאלה: בני זוג החלוקים היכן להשקיע את כספם

לכבוד הרב הראשי לישראל הרב מרדכי אליהו,
 באתי בשאלה העומדת לפני בענין בני זוג יראי שמיים המגדלים את בניהם לתורה ויראה, אשר מצויים בסכסוך לגבי בניית בית כנסת בחצר ביתם. הבעל שהינו יהודי מבוגר, וקשה עליו ההליכה, רוצה להקדיש את כספו לצרכי הקמת בית כנסת בחצרו, ולשם יאסוף מנין אנשים שיתפללו וילמדו. לעומתו, האשה סוברת, שיש לשמור את הכסף לצורך חיתון הילדים, שאינם נשואים עדיין. היא טוענת שישנם בתי כנסת הקרובים למקום מגוריהם, אשר אין בהם מנין, ומה להם כי יקימו בית כנסת נוסף? הסכסוך ביניהם מגיע עד כדי מחשבה לפירוד ח"ו. לכן שואל אני את כבודו:
 האם כדי לקיים דבר מצווה זה, מותר להפריד בין בני הזוג? כיצד אוכל לפשר ביניהם? בברכת התורה הרב ש', ב"א.

תשובת הראשון לציון הגאון הרב מרדכי אליהו:

"לכבוד..."

באופן עקרוני נראה לי שהבעל צודק וראוי להקדיש את כספו לצרכי מצוה רבה כמו הקמת בית כנסת, אך כיון שהדבר עלול לגרום חס ושלום לפירוד בינו ובין אשתו, וכן יש חשש שתגרום מכך מחלוקת עם שאר הציבור – יש להימנע מכך (ראה שו"ע או"ח קנ, א, מ"ב ס"ק ב, כף החיים שם ס"ק ח"). (שו"ת הרב הראשי, סימן קל')

התכתבות עם הרב שמואל אליהו שליט"א בעניין תשובת הרב

לכבוד הגאון הרב שמואל אליהו...

בעניין מה שראיתי בשו"ת הרב הראשי תשמ"ח-תשמ"ט, עמ' 324-325, שאלה בעניין שלום בית. הרב כתב שנראה לו שהבעל צודק עקרונית שעדיף לבנות בית כנסת עם החסכוניות, וזה לכאורה לא מובן בסברא, שהרי היו שם כבר בתי כנסת שבקושי היה להם מניין. ועוד שלחתן את הילדים מסתמא קודם. וחשבתי לומר שהרב אמר כן רק לפייס את הבעל אף שהבעל טעה.

תשובת הרב שמואל אליהו: "לעניין שאלתך צריך לדייק בלשון הרב שם שכתב 'נראה לי שהבעל צודק וראוי להקדיש את כספו לצרכי מצוה רבה כמו הקמת בית הכנסת עכ"ל. הרב מדגיש שיש עיקרון (ולא חכמה בכדי לפייס את הבעל) בלי קשר לפרטי המקרה שתמיד עדיף שבכסף יעשו מצווה יותר גדולה כמו הקמת בית כנסת ואם במקום הזה לא צריך לבנות עוד בית כנסת אז עדיף לעשות מצווה גדולה אחרת בכסף.

בכל אופן הרב מכריע במקרה הזה ובכלל עקרונית 'שלוש בית' עדיף אפילו ממצווה גדולה כמו הקמת בית כנסת שהרי אפילו שם השם נמחה בשביל שלום בית. "עכ"ל הרב שמואל אליהו שליט"א.

פסק הגר"ח קנייבסקי בשאלה דומה

בספר 'כל משאלותיך' מסופר שהרב חיים קנייבסקי שליט"א, נשאל שאלה דומה: זוג מסוים התלבט מה לעשות עם סכום גדול של כסף, שהיה ברשותם. הבעל רצה להלוות את הכסף לגמ"ח (הלוואות לעניים). האשה לא הסכימה. היא טענה כי בני הזוג צריכים להשתמש בכסף כדי לרכוש דירות עבור ילדיהם, אשר עתידים בע"ה להתחתן בעוד מספר שנים. היא טענה כי מבחינה כלכלית, יהיה זה יותר חכם להשקיע בדירות עכשיו, וכך להרויח כסף במשך הזמן. הבעל לא הקשיב לה, ונתן את הכסף לגמ"ח הלוואות. כעבור כמה שנים, כאשר בני הזוג היו זקוקים לכסף כדי לקנות דירות עבור ילדיהם, הכסף שהיה לזוג בקושי הספיק כדי לכסות את העלות של שתי דירות, בדיוק כפי שחששה האישה. האשה התווכחה במרירות עם בעלה, והאשימה אותו שהתנהג בטיפשות בכסף, והדבר עורר ויכוח ענק בין השניים והמריבה ביניהם הגיע לרב חיים קנייבסקי שליט"א.

הרב קנייבסקי ביקש לומר לאישה שגישתה אינה נכונה. תפקידנו הוא לדאוג לפרנסה ולהשתדל בכך בצורה סבירה. ההשקעה בדירות, שנים לפני שהילדים מתחתנים, היא נחשבת השתדלות מופרזת. וגם אילו הזוג היו קונים דירות, זה לא היה מוסיף להם אפילו אגורה אחת יותר מאשר מה שהיה להם כאשר נתנו לגמ"ח. מה שהקב"ה גזר שיהיה להם זה מה שהיה!
(כל משאלותיך, בשלח, עמ' רנג).

השוואת תשובות הרב אליהו זצ"ל והרב קנייבסקי שליט"א לתשובת הגר"מ פיינשטיין והגר"ע יוסף זצ"ל

יש לעיין אם דבריהם של הרב אליהו והרב קנייבסקי חלוקים על רב משה פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן קיא) שהתייחס לאינשורענס (ביטוח), וז"ל:

בענין אינשורענס אם יש בזה חסרון ח"ו בבטחון בהש"ת או לא לחכם אחד. כ"ז מרחשון תשכ"ד.

בדבר אם יש איזה מעלה או גם איזה חשש איסור ליקח אינשורענס פאליסע מצד שהוא ח"ו כחסר לו בטחון בהש"ת שביכלתו לעשרו שישאר אף אחריו ליורשיו סך גדול. הנה לע"ד אין בזה שום חסרון בבטחון בהש"ת, דהוא ככל עניני מסחר שהאדם לא רק שרשאי אלא גם מחוייב לעשות מסחר ועבודה לפרנסתו ואסור לו לומר שאף אם לא יעשה כלום יזמין לו הש"ת פרנסתו באיזה אופן, דמנא לו שיש לו זכות כזה, לבד האיסור לסמוך על הנס אף לאלו שראוין להיעשות להם נס, דהא אסור אף להתפלל שיעשה לו הש"ת נס..., וא"כ ודאי שאסור לסמוך שישלח לו הש"ת פרנסתו בלא שום עבודה ומסחר, אף שהוא צריך לדע שכל מה שמרויח מעבודתו ומסחרו הוא רק מהש"ת כפ"מ שנקצב לו מר"ה, אבל מ"מ כן נגזר מהש"ת

שרק ע"י איזה מעשה עבודה ומסחר ישלח לו השי"ת פרנסתו מצד שנאמר בזעת אפיק תאכל לחם וכמפורש בסוף קידושין הרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי... וכיון שהוא כן אף לגדולים וצדיקים שראוי ליעשות להם נס כ"ש לאלו שבדורנו שאנן יתמי דיתמי שאסור לנו לסמוך על הנס ואין שום חטא על מה שמשתדלין לבקש אומנות יותר נוחה וקלה וראויה לפי שומת האנשים יותר להרויח, אף שצריך להאמין שהשי"ת יכול ליתן פרנסה מכל אומנות שהיא כדאר"מ שם /קידושין פ"ב/ שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו, משום דאינו יודע שמא הוא אינו זוכה להרויח באומנות אחרת אלא בכזו שיותר ראויה להרויח, אבל ידע שכל מה שירוויח אחר כל הדברים והשתדלות שעושה הוא רק מהשי"ת הנותן כח לעשות חיל ותרגם אונקלוס שנותן לך עצה למקני נכסין וכן כל דבר שעושה ומרויח בזה.

וא"כ גם אינשורענס הוא ככל עניני מסחר וכדומה שעושין לפרנסת עצמו ופרנסת בניו שרשאין ליקח זה כיון שהוא מעשה פרנסה, וגם אולי יקיל זה מעליו שלא יצטרך לעבוד הרבה להניח שישאר לעת זקנותו ולירושה לבניו אחריו, כיון שבדרך נס אינו זוכה וגם אסור להתפלל ע"ז וגם בשבת דף נ"ג מגנה זה אביי למי שהוצרך לפרנסתו לנס ולא נתן לו השי"ת בדרך הטבע להצליחו שיהיה לו שכר מניקה וגם אסור ליהנות ממעשה נסים כדאיתא בתענית דף כ"ד עיין שם ברש"י, וא"כ כשרוצה להשאיר לזקנותו ולירושה הרי צריך שהשי"ת ישפיע לו ממה שעושה יותר מכפי הראוי בדרך הרגיל שהוא כעין דרך נס שאולי אינו זוכה וגם אינו מן הראוי כדלעיל, ולכן כיון שהשי"ת נתן דעה בדורות האחרונים שיהיה עסק זה של אינשורענס בעולם שהוא השארה לזקנותו ולירושה בדרך טבעי, הוא דבר טוב וראוי גם לאנשים כשרים יראי השי"ת ובוטחים רק על השי"ת שהוא הנותן עצה למיקני נכסין, דגם מי שקונה אינשורענס הוא נמי עצת השי"ת למיקני אינשורענס ובוטח על השי"ת שיוכל לשלם בהגיע הזמן בכל שנה וזהו הבטחון שאנו מחוייבין, וכן הוא באינשורענס של שריפה וגניבה והאינשורענס של הקארס, /ביטוח של מכוניות/ שכל אלו הוא דבר שאין בזה שום חסרון לענין הבטחון וכמו שנהגו היתר כל העולם אף יראי השי"ת ביותר."

מבואר בדברי האגרות משה שלא רק מותר, אלא אף רצוי לעשות ביטוח. אף הרב עובדיה יוסף זצ"ל כתב תשובה בעניין זה, והובאה בשו"ת 'יחיה דעת' (חלק ג סימן פה):

שאלה: האם רשאי אדם מצד ההלכה לבטח את עצמו ביטוח חיים, או שמא יש לאסור, משום שנראה כאילו אין לו ביטחון בהקדוש ברוך הוא, שביכולתו להעשירו ולהשאיר אחריו ממון רב לפרנסת יורשיו ולרווחתם, כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט?

תשובה: בשוחר טוב (מזמור כ"ג), שנינו, רבי אליעזר בן יעקב אומר, למען יברך ה' אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה. יכול יהא יושב ובטל? תלמוד לומר בכל אשר תעשה. אם עושה מתברך ואם אינו עושה אינו מתברך. ומבואר שעל האדם מוטלת חובת ההשתדלות לפרנסתו, אלא שעליו לבטוח בה', שעל ידי השתדלותו ימציא לו פרנסתו. ואמנם שנינו במשנה במסכת סוטה (מ"ח ע"ב) משחרב בית המקדש פסקו אנשי אמנה, שנאמר הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם, ומפרש בגמרא, אנשי אמנה אלו המאמינים בהקדוש ברוך הוא, כדתניא, רבי אליעזר הגדול אומר, מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר, אינו אלא מקטני אמנה. אולם מבואר במהרש"א שם, שזוהי משנת חסידים, שמאמינים שהקדוש ברוך הוא זן ומפרנס לכל חי מקרני ראמים עד ביצי כנים. ולכן הזכירו על זה במשנה את הפסוק הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם, מה שאין כן מדת הצדיקים וכו' ע"ש. ומשמע שעל כל פנים אין איסור מן הדין, כשמשתדל להשיג יותר מהמזון של אותו היום לצורך מחר, ובלבד שלא יסיר מבטחו מהקדוש ברוך הוא, ולא יאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה...

וראה עוד בספר תשובות והנהגות (כרך ד סימן שכה) שכתב דברים דומים. על כל פנים יוצא מדבריהם, שאף אנשים צדיקים שבוטחים בה' יכולים לעשות ביטוח. מה'אגרות משה' עולה שזה לא רק מותר, אלא **שהדבר נכון וראוי אף לצדיקים**. לעומתם, מן התשובה שהובאה לעיל, נראה בפשטות שלפי הרב אליהו עשיית ביטוח אמנם מותרת, אבל יותר ראוי לא לשים את הכסף בביטוח אלא במצווה.

ויש לעיין עוד בסוגיא גדולה זאת, 'תן לחכם - ויחכם עוד' (משלי ט, ט).

קְחוּ-מוֹסָרִי

עיוני תנ"ך, מוסר ואמונה

